

Историята на службите в чест на Иван Рилски все още не е разкрита в науката. Основно разглеждане и по-голямо изследване по него няма у нас; изказваните мисли са от по-общ характер, и то главно по повод обнародването на един или друг препис на служба за светеца. Според Йордан Иванов славата на Иван Рилски „починала още в Рилския манастир, обаче истинското си светителско достойнство получил, след като останките му били пренесени от цар Петър в Средец. Оттогава той почнал да се тачи като Сръбдечкьши свѣтилникъ, похвала сръбдечскаѧ, прозѧбление сръбдечское, за да мине след това славата му в цяло Българско, гдето вече ее възпява като съгражданинъ българомъ и се величае наредъ със св. Кирил и Методий: „съ нимаже пѣтъ бѣди ѿць ѿвъ поу-стыня Рилскѧмъ“¹. По-важни в случая са следните мисли на нашия учен: „Началната св. Иванова служба, съчинена още в Рила, с време е била проширявана и преработвана. Ето защо сегашните нейни преписи не се покриват напълно, а на места съвсем се различават. Преправките са ставали едни в Средец, други в самия Рилски манастир, трети в Търново, след като тялото на св. Иван било пренесено в 1195 г. в новата българска столица. Трябва при това да се забележи, че поради двата празника на светеца — един на 18 август (успение на Иван Рилски) и друг на 19 октомври (пренасяне на мощите му), имало е и двете служби, в които покрай еднаквите стихирни намираме и други съвсем различни. При преработката на службата са били внасяни не само нови стихирни, но и старите са били в стил изувани отчасти другояче.“²

Това са основни направления, които нашата наука следва да разработва във връзка с историята на службите в чест на Иван Рилски. Особено неизяснен е въпросът за най-ранната служба за светеца, или по изразу на Йорд. Иванов „главното ядро“ на службата, съчинена в Рила още през X в. и намерила отражение в по-късните служби.

Както казах, усилията на нашата наука досега (съвсем основателно) бяха и все още са насочени преди всичко към издирване и обнародване на разни редакции на службата и на техни преписи. Йорд. Иванов издаде две служби по Драгановия миней от XIII в. и по Скопския миней от 1451 г.³ Канонът, поместен в службата от 1451 г., е писан от гръцкия писател от XII в. Георги Скилица.⁴ Нямам под ръка пълен текст на службата от ръкописа, дето е поместен канонът от Георги Скилица, за да проверя дали и останалата част се покрива с текста от Скопския миней. Важно е това, че канонът е дело на един гръцки книжовник, дал израз на чувствата (разбира се, не само неговите) към български светец. През 1957 г. обнародвах т. нар. от мене Търновска редакция на службата по ръкопис от XIV в.⁵ Най-нова публикация на неизвестна служба за Иван Рилски даде Климентина Иванова през 1973 г.⁶ Тя пише: „В нашия ръкопис откриваме още една, неизвестна редакция на службата за Иван Рилски. По място на създаване тя принадлежи към групата на средецките редакции, а по време — вероятно е последната, писана преди пренасяне на мощите в Търново. В същност новото в нея, както вече споменах, е канонът,

¹ Й. Иванов. Български старини из Македония. С., 1931. с. 345.

² Пак там, с. 346.

³ Пак там, с. 347—368.

⁴ Б. Ангелов. Un canon de st. Jean de Rila de Georges Skylitzes. — Byzantionobulgarica, III, Sofia, 1970, с. 171—185.

⁵ Б. Ангелов. Старобългарски текстове. Из славянските ръкописи в БАН. — Изв. Арх. инст., кн. I, С., 1957, с. 274—283.

⁶ К. Л. Иванова. Неизвестни служби на Иван Рилски и Михаил Воин. — Изв. Инст. за бълг. ез., кн. XXII, С., 1973, с. 213—224. Текстът се обнародва по ръкопис от XIII—XIV в. — Ленинград, ГПБ, № F. п. I. 72.

посветен на чудесата, свързани с пренасяне на мощите в Унгария. Останалите песнопения от вечерния и утринния дял на службата се покриват с Драгановия миней. Промените са незначителни.⁴¹

Както се вижда, археографските занимания откриват не само нови преписи на познати вече редакции на службата за Иван Рилски, но и нови, непознати досега редакции. В настоящото съобщение става дума за служба за рилския светец, позната по преписи от XVI в. и по нейното печатно издание от 1671 г., малко използвано в научната литература. Засага тази служба ми е позната по следните четири преписа:

1. В руски ръкопис от XVI в., № 397 от сбирката на Румянцовския музей в Москва (ГБЛ, ф. 256), л. 30—36: Мца тогоже въ ꙗ. преподобнаго ѿца ншго Іѡанна рылскаго свѣтил'ника.

Начало: В поустницѣхъ въсѣившему провъбразованіе поустыни'нѣ, въспитаніе срѣдческаго свѣтил'ника...

Заглавие на канона: Канѣ ꙗци на с. Іѡан'ноу на н., имы краегране сиевѣ: Стлю, пою, всеблжене, тѣѡа чюдеса.

Начало: Бжтвеннѣ свѣтѣ ѡсѣанъ и съ агглы нѣѣ, ѡдѣѡрѣшися, мѣтѡами тѣѡими спсиаи тѡѡращи всегда сщени'ною ти памѣт'...

2. В голям руски ръкописен сборник от XVI в., обемащ около 950 листа осмина. Намира се в Москва — ГИМ, № 485(677) от сбирката на Синодалната библиотека. Л. 110—119 об: Мца тогоже въ ꙗ. стаго и приѡбнаго ѿца нашего Іѡан'а рылскаго.

Начало: В поустницѣхъ въсѣившему провъбразованіе поустынное, въспитаніе средческаго свѣтил'ника...

Наслов на канона: Канѣ Іѡаннѣ на с., имы краеграни сиеѡе: Стлю, пою, всеблженне тѡѡа чюдеса.

Начало: Бжтвеннымъ свѣтѡмъ ѡсѣанъ и съ агглы нѣѣ, ѡче, ѡдѡѡрѣшися, мѣтѡами тѡѡими спсиаи тѡѡраще всегда сщени'ною ти памѣтѣ, въ радости поюща...

3. В руски ръкописен служебен миней от XVI в., № 57 (Музеен 1054) от сбирката на Лукашевич и Маркевич в Москва (ГБЛ, ф. 152), л. 63 об-73 об: Мца тогоже ꙗ. стго и приѡбнаго ѿца нашего Іѡан'на рылскаго.

Начало: В'посницѣхъ въсѣившему провъбразованіе поустыни'ное, въспитаніе средѣчьскаго (вм. срѣдческаго) свѣтил'ника...

Наслов на канона: Ка Іѡанноу на с., имы краегране сиеѡе: Стлю, пою, всеблженне, тѡѡа чюдеса.

Начало: Бжтвеннымъ свѣтѡмъ ѡсѣанъ и со агглы нѣѣ, ѡче, ѡдѡѡрѣшися, мѣтѡами тѡѡими спсиаи тѡѡраще всегда сщени'ною ти памѣт'...

4. В руски ръкописен миней от XVI—XVII в., № 829 от ръкописната сбирка на Рогожкото кладбище (Москва — ГБЛ, ф. 247), на л. 203—208: Мца тогоже ꙗ. приѡбнаго ѿца ншго Іѡан'на рылскаго, нова чюдѡтѡрѡца.

Начало: В поустницѣхъ въсѣившему провъбразованіе поустынное, въспитаніе средѣч'скаго (вм. срѣдческаго) свѣтил'ника...

Наслов на канона: Канѣ Іѡа'на на с., имы краегранесіе сиеѡе: Стлю, пою, всеблженне, тѡѡа чюдѡа

Начало: Бжтвеннымъ свѣтѡмъ ѡсѣанъ и съ агглы, ѡтѣче, нѣѣ ѡдѡѡрѣшися, мѣтѡами тѡѡими спсиаи тѡѡраще всегда сщени'ною ти памѣт'...

Текстът на тази служба е печатан в книгата „Преподобнаго отца нашего Іѡанна Рылскаго житіе и всѣ служба по преданію черковному...“, излязла в Киев през 1671 г. Това е

⁴¹ К л. И в а н о в а. Пос. съч., с. 214.

най-старата славянска печатна книга, изцяло посветена на Иван Рилски, подготвена за издаване от киевочечорския монах Антоний Радивиловски.¹ За това издание, ярък израз на руско-българските книжовни връзки през XVII в., говори Н. Дилевски в няколко свои изследвания. В едно от тях, а именно в „Страница из истории болгаро-украинских культурных связей в конце XVII столетия“, той пише: „Сравнение Службы в издании А. Радивиловского 1671 года с известными нам службами Иоанну Рыльскому (...) не привело к никаким положительным результатам. Оригинал или списки (список) Службы, использованные Радивиловским, остаются пока невыясненными.“² Както неговите предходници, и Дилевски не попада на изворите на службата, за които става дума в послеслова на изданието от 1671 г., дето изрично е казано: „Правоверный читателю, подлежаще е преподобнаго Иоанна Рыльского житие, якоже обрятохом в древних рукописных книгах, верне любве твоей типографиею вручихом.“ Казаното от издателя се отнася за цялата служба, включително и за нейния канон. Намирането на преписи от XVI в. потвърждава думите на Антоний Радивиловски, че той е използвал „древни рукописни книги“. У Н. Дилевски има и такава мисъл: „Что касается канона в Службе киево-печерского издания, по всем признакам нового и не совпадающего ни с одним в просмотренных нами рыльских рукописях служб, то он не содержится в себе никаких указаний на время и место своего происхождения.“³ Както вече бе посочено, този канон се среща в ръкописи от XVI в.

При познатите редакции на службите за Иван Рилски има голямо преплитане на стихирите, на заемане и разместване от една в друга редакция. Същата практика виждаме и в разглежданата тук редакция, която съдържа общи стихирни с известните досега редакции, тя заимствува от всички редакции. Впрочем твърде трудно е да се уточни взаимоотношението между редакциите. Този въпрос ще разгледам в друга публикация, дето ще поместя изцяло и текста на службата.

Съдържанието на въпросната редакция показва, че в нея са останали повече пасажки от първичната, старинната рилска редакция. За това съдя по изразите в нея, предназначени за монашеска среда, които не са малко в текста на службата.

Ще приведа няколко примера (давам ги по Румянцовския ръкопис, в който текстът на службата е най-обширен):

- 1) Истачаетъ блгѣ тѣм(и) гробъ-и тѣмъ имѣи нераздрѹшимъ (л. 29 об).
- 2) Пастырскоую хитрость въспрімѣ, инокоующимъ стѹлпъ и ѡснованіе, разоумнѣ оупаслѣ еси разоумное стадо свѣе... (л. 31об).
- 3) да бѣи, блжне, безсмоушеніа бесѣдоуеши в'поустыни, ѡчѣ, жити извѣлилъ еси, ѡ молвы оудаласѣ (л. 32 об).
- 4) В поустыни жити оусерднѣ възлюбилъ еси, бгѡмѡсе, в неѣ бгѣ приѣмлѣ, избавляющаго тѣ... (л. 33 об).
- 5) тѣмъ и чюдѣ лоучѣ испоушаѣ свѣтлѣ, и рѣкы испѣленіа истачаѣ вѣрнымъ, ѡ грѣбѣ яко живѣ, недоугом испѣлитель (л. 34).
- 6) тѣмъже тѣ вѣрою вси почитаемъ, ѡ преблжне, инѡкоующимъ похвала (л. 35 об).
- 7) Вѣрою съшедшесѣ вси, ѡкѡмъ пѣстника тѣ хѣа пѣчитаемъ, Іѡанне. Радоуѣсѣ оубо шествовалъ еси в поустыні непрѡхѡдимѣ и мре наставникъ си былъ еси чтне. Тѣмъже тебѣ мы вѣрѡю в'зываемъ, блжне, постникѡмъ похвала, ѡ на молисѣ къ гоу помиловатисѣ дшѣмъ нашимъ' (л. 35 об).

В службата е поместена и следната стихира, появила се според Йорд. Иванов в първичната редакция по повод пренасяне мощите на Иван Рилски от Рила в Средец (19 октомври).

¹ Снимка от дългото заглавие на тази книга може да се види в цитираното тук изследване на Н. Дилевски. Киевското издание на житието и службата на Иван Рилски е използвано от Неофит Рилски в книгата му „Служби с житием отца нашего Іоанна Рилскаго...“, излязла от печат в Белград през 1836 г.

² Сборник в чест на акад. Ст. Романски. С., 1960. с. 977.

³ Н. М. Дилевский. Пос. съч., с. 978.

В стихирата се говори за новопокръстен народ, за езически остатъци в живота на народа, упреци срещу богомили и пр.: Дѣвизъ бранише (вм. хѣ избранное) стадо, вѣрныхъ съборе, новосъщенїи люде, приидѣте стецѣмъ сѧ вси къ бжтвенѣи пѧмѧти преблаженнаго ѡца нѣшего Іѡанъ на, въ срѣци (вероятно вм. въ Срѣдци; в Скопския миней имаме въ Рылстѣи горѣ) вѣсѧвѣшаго, к нѧ пришеѣшаго. Се бо прѣлежи нѧ шеннѣе тѣлѡ, вѣроу нѣша чѣнаа оутверженїа, приодобѣи ѧко въ истинѣ оукрашенїе. Да посрамѧтъ еретическаѧ съборища, не вѣроуещи вѣскрѣну. Сеи бо и по смрѣти зракъ даеѣ, хрѣмѣи хоженїе, слѣпѣмѣи прѡзрѣнїе, раслаблены здравѣи тѣврѣи и правѣрѣнаго црѧ нѣшего оукрѣплѧеѣ на прѡтивѣныѧ, дѣхѣи предстоа оу прѣѧа влчѣнѧ, моли спѣи дѣѧи нѣши (л. 29 об — 30).

За това, че тази редакция е по-старинна, че има по-голяма връзка с първичната рилска редакция, говори и следният факт — в нея не става дума за пренасяне мощите на светеца нито в Унгария, нито в Търново. Обаче тук Иван Рилски се величае като средечко светило (рылското свѣтилника), както е казано още в наслова на един от преписите (на Румянцовския препис от XVI в.). Има и такъв израз: възпитанїе срѣдческаго свѣтилника. Следователно тя е писана след пренасянето на мощите от Рила в Средец по времето на цар Петър. Кога е станало написването, по-точно компилирането на службата, не може да се уточни. Едно обаче е несъмнено — това е старинна редакция на службата. За определяне времепоявата на службата до известна степен може да послужи акростихът на нейния канон: Стлю, пою, всеблжене, твоѧ чюдеса. Този акростих срещаме и в четирите познати преписа. Обаче началните букви на отделните стихирѣи (и в четирите преписа) и е д а в а т означения акростих, не се покриват с него. Оттук следват два извода: 1) че канонът (съответно и службата) не е оригинална старобългарска творба, а е преведен от гръцки език, или 2) че съставителят на тази редакция при комбинирането на заемащите стихирѣи не се е съобразил с акростиха на основния за него канон, от който заемал, и притурял към него стихирѣи от други служби, които дори не са посветени на Иван Рилски. Така се е нарушил означеният акростих.

По-склонен съм да приема първото предположение — че имаме превод от гръцки език. Основание за това ми дава и фактът, че някои от стихирѣите на тази редакция се срещат в канона, написан от Георги Скилица. Между двата канона има родство. В такъв случай следва да говорим за още една служба, написана от гръцки книжовник за българския светец Иван Рилски, позната засега само по старославянски текст. Впрочем и написаната от Г. Скилица служба също е позната само по нейния славянски текст. Тази редакция, редом с познатите вече, очаква по-обстойно научно разглеждане и осветляване както на нейните връзки с останалите, така и на нейното място и роля в развитието на службите за светеца и изобщо в развитието на служебния жанр в старобългарската литература. Тук заслужава да се изтъкне, че между текста на службата по печатното издание от 1671 г. и текста в ръкописите съществени разлики няма (не говоря за морфологични и правописни различия). Тези текстологични подробности обаче са за публикация от друг характер, а не за публикация като настоящото съобщение.